

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו ע

פרשת כי תשא, תשס"ז
מספר 694מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מדוע שבר משה את לוחות הברית?

אחת משאלותיו המקדימות של ר"י אברבנאל בפירושו למעשה העגל היא: למה משה רבינו הוריד הלוחות מההר בשמעו עון העגל שעשה ישראל, ושבר אותם במחנה או בדרתו מההר; והיה ראוי שמיד כששמע, בהיותו עדיין בהר, השחתת ישראל, לא יביא הלוחות בידו ויניחם שמה, או ישברם במקום שקבלם, כי לא היה העם הפושע ראוי לקבלם. ומה התועלת בהורידו אותן מההר, אם מרה תהיה באחרונה, לשברם בתחתית ההר. אכן כמה פרשנים דנים בבעיה זו.¹ כבר קודם לכן (שמ' לב:ז-יד) ה' הודיע למשה על הר סיני שישראל עובדים לעגל-מסכה, ואף איים להשמיד את ישראל, אלא שמשה מנע זאת בתפילתו. מיד אחר כך מסופר שמשה ירד אל העם, ושני לוחות העדות בידו (לב:טו). במדרש שמות רבה (מא, ה) סוברים רבנן שאילו עשו ישראל את מעשה העגל קודם שנתן ה' למשה את הלוחות, לא היו הלוחות יורדים בידיו. משמע שמשניתנו הלוחות לידי משה לא הייתה לו ברירה אלא להורידם. ועדיין במקומה עומדת קושיית אברבנאל מדוע לא הניחם או שברם בהר. כמה תשובות ניתנו בפירושים: א. חרה אפו של משה, כי אין ראייה דומה לשמיעה, ומרוב כעס שברם.² על זה משיבים שאין ראוי ואין הדעת נותנת שאיש כמשה ייגרר אחר רגשותיו, בייחוד ביחס לחפץ הקדוש מכול;³ ב. מעשה הפגנתי מול ישראל. משה עשה זאת כדי להמחישם כובד עוונם וגודל הפסדם;⁴ ג. בהשמידו את כת חוזה הברית מגן משה על העם הבוגד מפני זעם האדון הנבגד;⁵ ד. אותו רעיון בכיוון אחר: משה הוריד את הלוחות מהר השכינה, כדי לומר כי לא יוכלו להחזיקם, ויבא עליהם הפסדם; ויש לתמוה, הלא מיד בקרוב משה אל המחנה הוא שבר את הלוחות, ומתי הייתה הזדמנות לתשובה?

ועדיין נוכל להציע עוד פתרון לשאלת אברבנאל. אכן הם עברו על האיסור "לא תעשה לך פסל" פולחני (שמ' כ:ד), אך אפשר שלא עברו על "לא יהיה לך א-להים אחרים על פני" (שם:ג), כי את העגל ביקשו לא כתחליף לה' אלוקי ישראל, אלא כתחליף עבור "זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (לב:א). ייאוש של אמת אחזם בהיעדר האיש, שליח ה',

¹ ביקורת המקרא הקלאסית מנסה לפתור קושי זה. ראו: H.Holzinger, *Exodus (KHCAT)*, Tuebingen 1900, p.108. נגד גישה זו ראו: S.Children, *Exodus (OTL)* 1974, p.567.

² רשב"ם ורמב"ן.

³ ראו נ. ליבוביץ, *עיונים חדשים בספר שמות*, ירושלים תש"ל, עמ' 433.

⁴ בעל עקידת יצחק; אברבנאל.

⁵ שמות רבה מג, יא; מו, א; תנחומא תשא ל; עקב יא; אבות דרבי נתן נז"א, ב.

⁶ חזקוני על אתר.

שעד כה הולכים במדבר הנורא. העגל לא נעשה אפוא כדי להיות הא-ל עצמו. לפי כמה דעות הוא בא להיות פסל ודמות לא-ל,⁷ או שליח הא-ל,⁸ או כס למושב הא-ל.⁹ ואולם ברור שמכאן לא רחוקה הדרך-וקרובה הסכנה לעשיית העגל לא-ל בעצמו, והלא סכנה זו היא מיסודות האיסור של עשיית פסל ותמונה פולחניים כשרירות לב האדם.

על כל פנים, עצם עשיית העגל לא היה בה כדי הפרת הברית בין העם לה', ודאי שלא בעיני רוב עושי העגל. הייתה זאת טעות תיאולוגית המובנת בעם החי בעולם שכל תרבויותיו הן אלילות, וזה עתה יצא מארץ מצרים רבת האלילים. משה סבר אפוא שכשם שבעקבות תפילתו ניחם ה' מלהשמיד את ישראל (לב:יא-יד), כך תואיל הדרכת משה את העם לעבודת ה' נכונה כדי לחדש את הברית שהלוחות עדות לה.

אם כן, מה הביא את משה להתייבש מן העם ולשבר את הלוחות הברית? על העניין הפולחני שבעגל הזהב נוסף עוד דבר. בעניין חג חנוכת העגל מתואר: "ויעלו עלת ויגשו שלמים וישב העם לאכל ושתו ויקמו לצחק" (לב:ו). הן במדרשי חז"ל¹⁰ הן במחקר החדש¹¹ יש הרואים בלשון "לצחק" עניין של פריצות מינית, וזו אכן מתלווה במזרח הקדמון לחגיגות דתיות, בייחוד בפולחני פרוין. והלא עגל-הפר, שכשמו כן הוא, מייצג את הפוריות שבטבע.

דבר זה נגלה לעיני משה ברדתו מן ההר. יהושע משרת משה הפוגש את רבו במדרון ההר שומע קולות עולים מן המחנה ומפרשם על פי ניסיונו הקודם: "קול מלחמה במחנה" (לב:יז).¹² משה מתקנו: "אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה, קול ענות אנכי שמע". שני הלשונות הראשונים "ענות" שבפסוק, בבניין קל, עניינם הרמת קול, ואילו "ענות" האחרון, שבניינו פיעל, שורשו ע-נ-ה אחר, שעניינו השפלה.¹³ לדעת כמה חוקרים, משמע זה כולל את השפלת האדם על ידי בעילה שלא כדת.¹⁴ הוא אשר ראה משה בקרבו אל המחנה – "את העגל ומחלת" (לב:יט). את "העגל" המיועד שכבר ידע עליו, "ומחלת" בלתי ידועים, כי נתחדשו עתה לעיניו, והן מחולות אורגיאסטיות של פריצות, והם שהביאו אותו לשבר את הלוחות.¹⁵ לא רק טעייה תיאולוגית מצא בישראל, אלא גם שחיתות של פריצות שנתלוותה אליה.

נוכל להבין את העם: עם עבדים ששוחרר מעול עבודת פרך והובטח לו חג במדבר, הנה עשה לו חג של זלילה וסביאה והתפרקות יצרית מכל עול. את משה זה שבר, ועמו את לוחות ברית ה'. את השקיית משה את החוטאים במי שרפת העגל (לב:כ) השוו חז"ל¹⁶ לבדיקת סוטה בהשקיית מים. ואכן יסוד הפריצות משותף לשני המצבים,¹⁷ ומשה נזקק לעוד ארבעים יום של תחינה (דב' ט:יח-יט) כדי לבקש כפרה על החטא הכפול.

מנחם בן ישר

המכון לתולדות חקר המקרא היהודי, בר-אילן

המכללה האקדמית אשקלון

7 רמב"ן ל-לב:א.

8 ר' יהודה הלוי, **ספר הכוזרי**, מהדורת י' אבן שמואל, ת"א תשל"ג.

9 מ"ד קאסוטו, **פירוש על ספר שמות**, ירושלים תשי"ב, עמ' 284-285.

10 שמות רבה מב, א; תנחומא תשא כ; יחד עם שפיכות דמים.

11 ראו: J.Fleishmann, "The Reason for the Expulsion of Ishma'el", *Dinei Israel* 19, 1997-1998, pp.75-100.

12 כבר בשמ' יז:ח-י שהה יהושע עם משה בסיני (ראו שם:ו) כשהתנהלה מלחמה במחנה ישראל המרוחק מהם (שם:א). וראו שמושת רבה מא,א.

13 רק ביש' כז:ב בא השורש ע-נ-ה בבניין פועל במשמע של שירה. לגבי "לענות" (בבניין פיעל) בכותרת תהילים פח:א יש מחלוקת אם עניינו שירה או עינוי, בכותרת מזמור תחינה של מסכן, שבא בו הפועל "עניית" (פח:ח). כך מדרש תהילים פח, א, וכן על אתר: רש"י, רד"ק, המאירי; וכן בתרגומיהם: רש"י הירש, תרגום גרמני על פי לוטר (ברלין 1954). "קול ענות" נתפרש מלשון עינוי, בשמות רבה מא,א. ובעקבותיו ברש"י.

14 ראו י' פליישמן, "היבטים חברתיים ומשפטיים בפרשת שכס ודינה (בר' לד)", **שנתון למקרא ולחקר המזרח הקדום** (עורכת: ש' יפת) תשס"ב, עמ' 141-156, בייחוד עמ' 153. עוד אפשר שהן בתהילים פ"ח הן בשמות ל"ב מכון הכתוב לדו משמעות: קולות של עינוי על הדגם הלשוני של כפל-משמעות. ראו: ד. ילין, "משנה-הוראה בתנ"ך", **תרכיץ** ה (תרצ"ב) עמ' 1 - 17. **מקראה בחקר לשון המקרא** (עורך א' הורביץ) ירושלים תשמ"ג, עמ' 3 - 19.

15 בדרך זו מפרש רש"י הירש.

16 בבלי עבודה זרה מד ע"ב.

17 ראו ח' ביינארט "עגל הזהב", **אנציקלופדיה מקראית**, תשל"ב 1971, עמ' 74 - 77.

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: `sub parasha-l firstname lastname` כאשר *first-name* ו- *name* הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.